

ЗМІСТ

Вступне слово від редколегії	5
Передмова директора Проекту	7
Вітальне слово професора Віктора Андрущенка	11
Вітальне слово професора Василя Кременя	12
<hr/>	
ВСТУП	13
<hr/>	
ЧАСТИНА I. СУТНІСТЬ, РІЗНОВИДИ І ПРОЦЕС УТВЕРДЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ	21
1. ЩО Є ДЕМОКРАТІЯ?	23
1.1. Витоки та сутність демократії	23
1.1.1. Виникнення і зміст демократії	24
1.1.2. Особливості сучасної демократії	28
1.1.3. Аспекти та різновиди демократії	30
1.1.4. «Природність» демократії	36
1.1.5. Пастки, загрози й межі демократії	37
1.2. Основні цінності сучасної демократії	39
2. ПЕРЕДУМОВИ ДЕМОКРАТІЇ	53
2.1. Загальна характеристика передумов демократії	53
2.2. Зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні передумови демократії	54
2.3. Економічні передумови демократії	55
2.3.1. Влада і власність	55
2.3.2. Ринок і демократія	57
2.3.3. Баланс між державою і ринком: змішана економіка	62
2.4. Соціокультурні передумови демократії	65
2.4.1. Громадянське суспільство і соціальний капітал	65
2.4.2. Громадянське суспільство і політичний плюралізм	69
2.4.3. Демократична політична культура	70
2.4.4. Національний характер і національний менталітет	72

3. ЕЛЕМЕНТИ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ	
ТРАДИЦІЇ	77
3.1. Демократична тенденція в політичній спадщині Київської Русі....	77
3.2. Демократична традиція українства в литовсько-польську добу (середина XIV – середина XVII ст.)	80
3.3. Демократичні традиції українського козацтва. Козацько- гетьманська держава (середина XVII – XVIII ст.)	86
3.4. Демократичні тенденції суспільно-політичного життя в Україні у XIX – на початку XX ст.....	92
3.5. Демократичні засади української національно-визвольної революції 1917–1920 рр.	97
3.6. Демократична традиція українського народу в період «радянської демократії»	100
4. СУЧАСНИЙ ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ЙОГО	
ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ	108
4.1. Поширення демократії в сучасному світі	108
4.1.1. «Глобальна демократизація»	108
4.1.2. Хвилі глобального поширення демократії.....	109
4.1.3. Зміст та особливості третьої хвилі демократизації	111
4.2. Теорія сучасних переходів до демократії	116
4.2.1. Поняття демократичного переходу (транзиту).....	116
4.2.2. Чинники, моделі та стадії демократичних переходів	117
4.2.3. Теорія консолідованої демократії	122
4.3. Особливості посткомуністичної трансформації.....	124
4.3.1. Ілюзії та реалії переходу від комуністичних режимів до демократії	124
4.3.2. Демократичний перехід в Україні: здобутки і проблеми.....	130
4.3.3. Особливості процесів лібералізації та демократизації в Україні	131
4.3.4. Кризи та конфлікти в українському переході до демократії.....	134
<hr/>	
ЧАСТИНА II. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕМОКРАТІЯ	143
5. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	145
5.1. Громадянське суспільство як дороговказ посткомуністичної трансформації	145
5.1.1. Посткомуністична трансформація і громадянське суспільство ...	145
5.1.2. Виокремлення громадянського суспільства	148
5.1.3. Інституції та функції громадянського суспільства.....	150
5.2. Моделі громадянського суспільства	153
5.2.1. Історичні моделі громадянського суспільства	154

5.2.2. Функціональні моделі громадянського суспільства	157
5.2.3. Географічні (цивілізаційно-культурні) моделі громадянського суспільства	158
5.2.4. Не-громадянські суспільства.....	161
5.3. Громадянське суспільство в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.	163
5.3.1. Горбачовська «перебудова» і відновлення громадського життя в Україні.....	163
5.3.2. Розвиток громадянського суспільства в незалежній Україні ...	165
5.3.3. Помаранчева революція як акт громадянського суспільства	179
6. ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	191
6.1. Поняття і функції громадської думки	191
6.1.1. Потреба чути голос народу: громадська думка і влада народу ...	191
6.1.2. Що є громадська думка?.....	192
6.1.3. Феномен громадської думки з соціологічної точки зору.....	193
6.1.4. Громадська думка як суб'єкт соціального контролю.....	196
6.2. Інституціоналізація громадської думки	200
6.2.1. Взаємодія громадської думки і влади	200
6.2.2. Громадська думка як соціальний інститут.....	203
6.2.3. Проблеми інституціоналізації громадської думки в Україні.....	205
6.2.4. Розвиток громадянського суспільства як умова інституціоналізації громадської думки.....	209
7. МАС-МЕДІА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	216
7.1. Від авторитаризму до свободи	216
7.1.1. Мас-медіа: генеза і сучасне трактування	216
7.1.2. Комунікаційна техніка і свобода	218
7.1.3. Технологія впливу на аудиторію	220
7.1.4. Вільна преса як мета і умова демократичного руху в Україні і світі	221
7.1.5. Політичні проекти і медіа-бізнес: співвідношення державних та приватних ЗМІ в Україні	226
7.2. Від свободи до відповідальності	228
7.2.1. Критичний погляд на систему вільної преси	228
7.2.2. Патогенні аспекти впливу мас-медіа	229
7.2.3. Телебачення як об'єкт критики.....	232
7.2.4. Концепція соціальної відповідальності преси	233
7.2.5. Популярні і якісні медіа	235
7.2.6. Інтернет-ЗМІ та перспективи громадянської журналістики	237

8. ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА І РОЛЬ ГРОМАДЯНИНА	240
8.1. Демократія як вияв громадянської культури	240
8.1.1. Демократія — це громадянська участь	241
8.1.2. Поняття політичної і громадянської культури	245
8.2. Основні виміри громадянської культури	247
8.2.1. Політична культура як спосіб ставлення до себе, до інших та до свого суспільного середовища	247
8.2.2. Політична культура як громадянська компетентність	248
8.2.3. Культура громадянськості.....	249
8.3. Форми громадянської участі та зміцнення демократії	253
8.3.1. Участь у житті громад	253
8.3.2. Культура електоральної участі	255
8.3.3. Протестна участь	258
<hr/>	
ЧАСТИНА ІІІ. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ІНСТИТУТИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ	265
9. ПРАВА ЛЮДИНИ	267
9.1. Природа прав людини	267
9.1.1. Визначення поняття «права людини»	267
9.1.2. Еволюція поняття прав людини	268
9.1.3. Класифікації прав людини	272
9.2. Правовий статус людини	275
9.2.1. Права людини як інститут конституційного права.....	275
9.2.2. Правова культура громадян у сфері прав людини.....	278
9.3. Конституційні права і свободи людини в Україні та їх відповідність міжнародним стандартам	280
9.3.1. Громадянські права	280
9.3.2. Процесуальні права	281
9.3.3. Політичні права і свободи.....	284
9.3.4. Економічні, соціальні та культурні права	286
9.3.5. Колективні права	287
9.3.6. Права жінок та дітей.....	288
9.4. Міжнародна і внутрішньодержавна контрольна та судова практика	290
9.4.1. Моніторинг ООН та Ради Європи виконання Україною своїх договірних зобов'язань щодо прав людини	290
9.4.2. Застосування Конвенції про захист прав людини та основних свобод судами України	291

10. ДЕМОКРАТІЯ І КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ.....	296
10.1. Феномен конституції.....	296
10.2. Конституція — конституційна держава — конституціоналізм	304
10.3. Конституція — Основний Закон України	310
11. ВИКОНАВЧА ВЛАДА В ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ	321
11.1. Поняття, загальна організація і функції виконавчої влади.....	321
11.2. Порівняльна характеристика моделей виконавчої влади.....	326
11.2.1. Президентська модель.....	327
11.2.2. Парламентська модель	330
11.2.3. Змішані моделі	332
11.3. Організація виконавчої влади в Україні	335
11.4. Практика здійснення виконавчої влади в Україні	342
11.4.1. Ухвалення рішень і здійснення виконавчої влади.....	342
11.4.2. Нагляд і контроль за діяльністю органів виконавчої влади ...	344
12. ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА ЗА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЛАДУ	351
12.1. Призначення, функції та структура законодавчої влади.....	352
12.1.1. Призначення парламентів	352
12.1.2. Функції законодавчої влади	352
12.1.3. Структура парламентів	355
12.1.4. Способи формування парламентів	357
12.2. Моделі організації й роботи законодавчої влади в розвинених демократіях	360
12.2.1. Парламентська (кабінетно-парламентська) модель	360
12.2.2. Президентська модель	362
12.3. Законодавча влада в Україні	364
12.3.1. Передісторія представницького законотворення в Україні	364
12.3.2. Проблеми вибору моделі законодавчої влади в сучасній Україні	365
12.3.3. Верховна Рада України: її структура та функції	367
12.3.4. Законодавчий процес в Україні	374
13. СУДОВА ВЛАДА В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ	380
13.1. Суди, судочинство і правосуддя.....	381
13.1.1. Судова влада у правовій державі.....	381
13.1.2. Принципи функціонування судової влади	382
13.1.3. Зміст правосуддя	386
13.1.4. Принципи справедливого судочинства.....	387
13.1.5. Моделі судових систем.....	389
13.2. Судова система в Україні.....	390
13.2.1. Становлення судової системи в Україні.....	391

13.2.2. Судова система в сучасній Україні.....	393
13.2.3. Судові органи в системі державних органів влади	395
13.2.4. Конституційна юстиція	396
13.2.5. Система судів загальної юрисдикції.....	398
13.2.6. Система господарських судів	399
13.2.7. Адміністративна юстиція.....	400
13.2.8. Третейські суди	401
13.2.9. Виконання судових рішень	402
13.2.10. Судова влада і політика.....	402
13.3. Статус суддів України. Народні засідателі і присяжні	404
13.3.1. Судді і правосуддя	404
13.3.2. Призначення та обрання суддів.....	404
13.3.3. Дисциплінарна відповідальність суддів	405
13.3.4. Народні засідателі і присяжні	406
13.3.5. Гарантії незалежності судів в Україні.....	407
13.4. Забезпечення функціонування судових органів	407
13.4.1. Вища рада юстиції.....	407
13.4.2. Державна судова адміністрація	408
13.5. Суддівське самоврядування.....	409
13.5.1. Суть суддівського самоврядування	409
13.5.2. Органи суддівського самоврядування	409
13.6. Суд і суспільство в демократичних перетвореннях в Україні.....	410
14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ	
ДЕМОКРАТІЇ.....	414
14.1. Сутність і еволюція поняття «місьцеве самоврядування».....	414
14.2. Основні теоретичні підходи до місцевого самоврядування	417
14.3. Організаційна основа місцевого самоврядування. Базовий та проміжний рівні місцевої влади	418
14.4. Місьцеве самоврядування та проблема децентралізації влади в сучасній державі.....	422
14.5. Взаємодія органів державної влади з органами місцевого самоврядування.....	425
14.6. Моделі місцевого самоврядування.....	427
14.7. Сучасний стан місцевого самоврядування в Україні	432
15. БЮРОКРАТІЯ І ДЕМОКРАТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ.....	440
15.1. Поняття бюрократії, її функції та соціальний статус.....	441
15.2. Теоретичні підходи до розуміння суспільної ролі бюрократії....	444
15.3. Бюрократія і політика	449
15.4. Демократія, бюрократія і добре врядування	454

15.5. Державна служба в Україні: сучасний стан і перспективи реформування.....	465
<hr/>	
ЧАСТИНА IV. ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ І ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН.....	481
16. ВИБОРИ ТА ДЕМОКРАТІЯ.....	483
16.1. Становлення інституту виборів та їх сучасне застосування.....	483
16.1.1. Поняття та суспільна роль виборів.....	483
16.1.2. Вибори — підстава визнання демократії.....	484
16.1.3. До демократичних виборів в Україні.....	485
16.1.4. Виклики і загрози демократичному потенціалу виборів.....	488
16.2. Сутність сучасних демократичних виборів.....	489
16.2.1. Природа та функції політичних виборів.....	489
16.2.2. Референдуми.....	491
16.2.3. Принципи демократичного виборчого процесу.....	492
16.2.4. Типи виборчих систем.....	494
16.3. Головні процедури виборчої кампанії.....	498
16.3.1. Призначення виборів.....	499
16.3.2. Виборчі округи та виборчі дільниці.....	500
16.3.3. Виборчі комісії та реєстрація виборців.....	501
16.3.4. Висування кандидатів, агітація та голосування.....	502
16.3.5. Фінансування виборів.....	505
17. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ.....	509
17.1. Партії і партійність: благо чи зло?.....	509
17.2. Сутність і функції політичних партій у системі представницької демократії.....	512
17.3. Ідеологічний чинник у діяльності політичних партій.....	517
17.4. Партійне будівництво і партійна діяльність.....	522
17.5. Українська багатопартійність: здобутки і втрати.....	529
18. ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ЧЕРЕЗ ГРУПОВУ ПОЛІТИКУ.....	545
18.1. Теорія групових інтересів у політичній науці ХХ ст.....	545
18.2. Сутність і різновиди груп інтересів.....	547
18.2.1. Визначення груп інтересів.....	547
18.2.2. Типи груп інтересів.....	548
18.2.3. Функції груп інтересів та способи їх впливу на прийняття владних рішень.....	551
18.2.4. Політичні лобі та лобювання.....	553
18.3. Моделі групової політики (порівняльний аспект).....	556
18.3.1. Плюралістична модель захисту інтересів.....	556

18.3.2. Корпоратизм як спосіб (модель) урівноваження і захисту інтересів.....	558
18.3.3. Патронажно-клієнтельна модель групової політики	561
18.4. Особливості формування груп інтересів у посткомуністичній Україні.....	563
18.4.1. Спадщина комуністичного режиму.....	563
18.4.2. Розвиток групової політики у посткомуністичному суспільстві.....	566
18.4.3. Кланово-олігархічні об'єднання та їх роль в українській політиці.....	568
19. ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ: ПІДТРИМКА ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	577
19.1. Легітимність політичної влади	577
19.1.1. Поняття легітимності політичної влади	577
19.1.2. Типи легітимності.....	578
19.1.3. Легітимність та демократія	579
19.1.4. Легітимація влади в незалежній Україні.....	581
19.2. Політична підтримка демократії в Україні	584
19.2.1. Ставлення до демократії в Україні	584
19.2.2. Підтримка громадянами основних ліберальних та демократичних цінностей.....	586
19.2.3. Механізми легітимації влади.....	589
<hr/>	
ЧАСТИНА V. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ	595
20. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ	597
20.1. Чинники становлення та різновиди соціально відповідальної держави	597
20.2. Держава добробуту в умовах глобалізації.....	607
20.3. Проблеми соціально-економічної відповідальності української держави.....	613
20.4. Перспективи соціально-економічного реформування в Україні на тлі досвіду посткомуністичних країн	619
21. ДЕМОКРАТІЯ В ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРАХ.....	629
21.1. Безальтернативні аргументи демократії у розв'язанні етнокультурних протиріч.....	630
21.2. Принципи, теоретичні моделі та практика демократичних держав у сфері етнополітики.....	633
21.2.1. Принципи демократичної етнополітики.....	633
21.2.2. Моделі національно-державного устрою демократичних держав	635

21.2.3. Моделі сучасної етнокультурної політики демократичних держав	636
21.3. Етнополітичні стратегії та практика національно-державного будівництва в Україні: досвід, проблеми, перспективи.....	642
21.3.1. Суспільні трансформації і формування громадянської нації....	642
21.3.2. Самоідентифікації населення України	646
21.3.3. Громадянський націоналізм як стратегія демократичної консолідації.....	647
21.3.4. Національно-демократичний характер Помаранчевої революції в Україні	650
22. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЗА ДЕМОКРАТІЇ	655
22.1. Історико-теоретичні засади гендерного підходу	655
22.1.1. Гендер як історична проблема соціальної нерівності.....	655
22.1.2. Виникнення, зміст і категоріальний апарат гендерної теорії ...	658
22.2. Гендерна асиметрія в сучасному світі та в Україні.....	661
22.2.1. Визначення рівня гендерного розвитку.....	661
22.2.2. Становище жінок у сучасному світі.....	662
22.2.3. Становище жінок в Україні.....	670
22.3. Гендерна політика в світі і в Україні	679
23. ОСВІТА І ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ....	686
23.1. Підходи до розуміння освіти та освітньої політики	686
23.2. Освіта як фактор суспільного розвитку і виклик сучасній демократичній державі	690
23.2.1. Взаємозалежність рівнів освіти, економічного розвитку, політичної й економічної свободи в глобальному вимірі.....	690
23.2.2. Освітня політика держав і громад: досвід демократичних країн.....	693
23.2.3. Протиборство авторитарних та демократичних підходів до освітньої політики в перехідних суспільствах.....	695
23.3. Особливості сучасної демократичної освіти.....	700
23.3.1. Пріоритети та принципи демократичної освіти	700
23.3.2. Довготермінове планування розвитку освіти і Болонський процес	702
23.4. Освіта і освітня політика в Україні на початку ХХІ ст.....	704
23.4.1. Стан освіти в Україні на початку ХХІ ст.	704
23.4.2. Виклики, ризики та завдання реформування системи освіти в Україні	708
23.4.3. Освіта і політика	711
24. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ.....	716
24.1. Що є глобалізація?	716

24.1.1. Чинники та особливості глобалізації.....	716
24.1.2. Інтерпретації та оцінки феномену глобалізації провідними вченими західних країн	720
24.2. Актори процесу глобалізації	725
24.2.1. Мережа фінансово-економічних гравців на глобальних ринках — «Електронне Стадо»	725
24.2.2. Роль держав у глобалізованому світі	727
24.3. Наслідки та політичні впливи глобалізації	732
24.3.1. Суперечності та виклики глобалізації	732
24.3.2. Функції та міжнародна роль національної держави в епоху глобалізації.....	735
24.3.3. Глобалізація, національна держава і демократія	738
24.3.4. Україна в глобалізованому світі.....	740
25. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ (ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ).....	747
25.1. Проблеми сучасної демократії	747
25.2. Теоретичні концепції демократії про шляхи її вдосконалення	748
25.2.1. Теорія елітарної демократії	748
25.2.2. Учасницька демократія	750
25.2.3. Пряма демократія	752
25.2.4. Дорадча демократія.....	755
25.2.5. Роль освіти	758
<hr/> ГЛОСАРІЙ.....	763
<hr/> ДОДАТКИ	785
Відомі люди про демократію.....	787
Вплив розвитку освіти на рівень життя та демократичний розвиток	789
Інтернет-ресурси	796
<hr/> ПОКАЖЧИКИ	799
Предметний показчик	801
Географічний показчик	815
Іменний показчик	819